

האור שנגנז

מים ראשונים: כבר הקדשנו דף מיוחד [לדברים שנגנזו](#) בפרשת תרומה בהקשר עם כלי המשכן שנגנזו במהלך הדורות. שם הזכרנו בקצרה גם דברים נוספים שנגנזו בהקשר עם הבריאה ובהם אור בראשית שנגנז. הבטחנו להקדיש דף מיוחד לאור שנגנז והנה הגיעה השעה להוציא את מוטיב האור הגנוז מגניזתו.¹

בראשית רבה ג ו פרשת בראשית – אור שבעת הימים

תְּנֵי²: אורה שנבראת בששת ימי בראשית, להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה לגלגל החמה.³ ובלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום. והיכן היא? נגנזה והיא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבוא, שנאמר: "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים" (ישעיה ל כו). "שבעה" בתמיה! ולא שלושה? והלא ברביעי נבראו המאורות! אלא כאדם שאומר: כך וכך אני מצניע (מזמין) לשבעת ימי המשתה שלי.⁴ רבי נחמיה אמר: אלו שבעת ימי אבילות של מתושלח הצדיק שהשפיע להן הקב"ה אורה.⁵

בראשית רבה יא ב – מקצה העולם ועד קצהו

אמר ר' יהודה בר רבי סימון: אור שברא הקב"ה ביום ראשון, אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו.⁶ כיון שהסתכל הקב"ה באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלים, עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבוא.⁷ ומניין שנגנזה? שנאמר: "וַיִּמְנַע מִרְשָׁעֵימ אֹרְחָם וַיְרוּעַ רָמָה תְּשֻׁבָר" (איוב לח טו). ומניין שְׁהִתְקִינָהּ לַצְדִיקִים לְעֵתִיד לְבֹא? שנאמר: "וַיִּאָרְחַת צְדִיקִים כְּאֹרֶן נֶגְהָ הוֹלֵךְ וְאֹרֶן עַד כְּכֹן הַיּוֹם".⁸

¹ האור שנגנז בלשון זכר ככתוב במקרא או האורה שנגנזה בלשון נקבה כפי שנראה בעיקר במדרש בראשית רבה. כך או כך, מדובר באור בראשית המיוחד.

² כמו "שנוי" וכאילו מצוטט כאן מקור תנאי, אך אין אנו מכירים אותו.

³ ראה עוד דברים שמכהים את גלגל החמה היינו את אור השמש כמו "תפוח עקבו של אדם הראשון" (ויקרא רבה כ ב), או העוף "זיז" הפלאי (שם שם י). אבל כאן האורה הבראשיתית מאפילה על אור החמה.

⁴ האור הראשון של הבריאה המכונה "אורה" אינו אור השמש, ואינו יכול להסתדר עם היום והלילה כפי שאנו מכירים ולפיכך נגנז. היכן? באותו מקום בו יהיו הצדיקים שרויים לעתיד לבוא כפי שמנבא ישעיהו, ובפשטות הכוונה לימות הגאולה הסופית או ימות המשיח (לא לעולם הבא של חז"ל). מיד מתעוררת השאלה איך אור בראשית זה, שישעיהו מעיד עליו שהיה שבעת ימים, מסתדר עם המאורות שנבראו ביום הרביעי? תשובת המדרש היא ש"שבעת הימים" הוא כינוי לאור מיוחד זה על שם ייעודו ומטרתו, אבל באמת נהג רק שלושה ימים – עד שנבראו המאורות ביום הרביעי. ועדיין השאלה מהדהדת כפי שנראה בהמשך, מדוע פסקה אורה מיוחדת זו? למה הוחלפה במאורות הרקיע? האם משהו בבריאה המקורית נפגם?

⁵ עד שנפתור את השאלה שבסוף ההערה הקודמת, בא ר' נחמיה ומציע ששבעת הימים של ישעיהו אכן התקיימו, אבל לא בתחילת הבריאה, אלא בשבעת ימי האבל על מתושלח. הם הימים ממש לפני המבול שנדחה על מנת לא לפגום באבל על מותו של מתושלח. ראה מסכת סנהדרין קח ע"ב: "והיה לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ, מה טיבם של שבעת הימים? אמר רב: אלו ימי אבילות של מתושלח. ללמדך שהספדן של צדיקים מעכבין את הפרוענות לבוא. דבר אחר: לשבעת - ששינה עליהם הקב"ה סדר בראשית, שהיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח". אבל ר' נחמיה סבור שבשבעה ימים אלה ערב המבול האירה האורה הבראשיתית במלוא זוהרה! האם על מנת שיעשו תשובה כפי שמלמד אותנו מדרש בראשית רבה לב ז: "מלמד שתלה להם הקב"ה ז' ימי אבילות של מתושלח הצדיק, כדי שיעשו תשובה ולא עשו"? נראה שגלשנו לפרשת נח, נחזור לנושא שלנו.

⁶ יידנו יהושע דגני מציע לחבר את הרעיון שהאור הבראשיתי מאפשר לאדם לצפות מקצה העולם ועד קצהו עם מדע הקוסמולוגיה המודרני, ואלה הדברים ששלח לנו: "הערת ר' יהודה בר סימון, על האור שברא הקב"ה ביום ראשון משקפת את ההבנה המודרנית שלנו על גודלו והיקפו של היקום. בפשטנות מה ניתן לומר, שהבנתנו היום היא שבזמן ההיווצרות של היקום, הוא המכונה כאן בשפת המדרש "היום הראשון" לבריאה, נוצר הבהק בעל עוצמה אדירה של קרינה אלקטרומגנטית כתופעת לוואי "למפץ הגדול". ניתן להתייחס לקרינה אלקטרומגנטית זו כאל "אור" במובן הרחב, אלא שחלק מהאור ניתן להבחנה בעין האדם, והחלק הבלתי נראה לעין ניתן לחישה רק בעזרת מכשירי עזר. אבל מבחינה פיסיקאלית אין כל הבדל בין אור שנראה לעין לאור שניתן להבחין בו רק בעזרת ציוד עזר. כל אלה הם בבחינת "אור", ההולך ומתפשט מאז המפץ הגדול. שולי הקרינה הזאת ההולכת ומתפשטת מאז, רק מעט שבמעט ממנה מגיעה אלינו ונמדדת על ידי חיישנים רגישים ביותר, מגדירים למעשה את שולי היקום. לכן כשר' יהודה בר סימון הפטיר לפי תומו "אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו" – הרי זו הגדרה פיזית אגבית להבנה הקוסמית-מדעית המודרנית שלנו עד היום". ואנו רק נוסיף שעפ"י סדר הדברים במדרש לאחר שנזכר שהאור הבראשיתי המאפשר לאדם לראות את העולם (הקוסמוס) מקצה לקצה, מובא שהקב"ה צפה בהיסטוריה האנושית מקצה ועד קצה והחליט לגנוז את האור! ואם האור הבראשיתי הוא אכן הקרינה הקוסמית שהמין האנושי השכיל לגלות, נראה שמהאסטרונומים (הצדיקים) הוא לא נגנז.

⁷ מוטיב גניזת האור הבראשיתי לצדיקים לעתיד לבוא מצוי במקורות רבים נוספים, חלקם נראה להלן.

⁸ שאלה שיש לשאול ונידרש לה מעט בהמשך, היא: מאימתי הרשעים קובעים או משפיעים על בריאת העולם? ראה התנגדות המלאכים לבריאת האדם שרשעים יצאו ממנו: "והפליג הקב"ה דרכן של רשעים מכנגד פניו, ושיתף בו מדת רחמים ובראו" (בראשית רבה ת, בדברינו [נעשה אדם](#)). ראה גם השאלה שמעורר פירוש גור אריה בראשית א יד אם אין כאן כביכול חרטה של הקב"ה על בריאת האור בדומה לפסוק: "ויהי כשעשה את האדם והרי בלעם אומר: "כי לא איש אל ויחזב וכן אדם ויתנחם" (במדבר כג יט)! כך או כך, גניזת האור הבראשיתי כלולה ברשימת "ויהי" של צער. ראה בראשית רבה מב ג וגם בויקרא רבה יא ז על המדרש שעלה מן הגולה שכל "ויהי" הוא של צער או צרה: "משיבים לו: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, אמר להם: אף היא אינה שמחה לפי שלא זכה העולם להשתמש באותו האור, דאמר רבי יהודה בר סימון: אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בה מסוף העולם

בראשית רבתי פרשת בראשית [המתחיל בעמוד 1] – גם החושך הקדמון נגנז

אמר הקב"ה: מה אעשה? אם אשים האור עם החושך, להיכן ילך החושך? אם אערב אותם, לא האור יאיר יפה ולא החושך יחשיך יפה. מה עשה הקב"ה? נטל האור והעטיפ בו ועשאו כטלית וגנזו לצדיקים, שנאמר: "עוטה אור כשלמה" (תהלים קד ב), והחשך הניחו על פני תהום, מקום שיש בו ליתן, שנאמר: "וחושך על פני תהום".⁹

מסכת חגיגה דף יב עמוד א – מחלוקת רבי יעקב וחכמים

ואור ביום ראשון אִיפְרִי?¹⁰ והכתיב: "ויתן אתם אלהים ברקיע השמים", וכתיב: "ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי" – כדברי אלעזר. דאמר רבי אלעזר: אור שברא הקב"ה ביום ראשון – אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים – עמד וגנזו מהן, שנאמר: "וימנע מרשעים אורם". ולמי גנזו – לצדיקים לעתיד לבוא, שנאמר: "וירא אלהים את האור כי טוב", ואין טוב אלא צדיק, שנאמר: "אמר צדיק כי טוב".¹¹ כיון שראה אור שגנזו לצדיקים שמח, שנאמר: "אור צדיקים יִשְׁמַח" (משלי יג ט).¹² כתנאי: אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, דברי רבי יעקב. וחכמים אומרים: הן הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי.¹³

שמות רבה פרשה לה סימן א - אורו נאה לעולם ולא היה מזיק כשמש

"ועשית את הקרשים למשכן", זהו שכתוב: "ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע אשר שם צפרים יקננו, חסידה ברושים ביתה" (תהלים קד טז-יז) – הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן וגנזו הקב"ה מן העולם.¹⁴ ואיזה זה? זה אור שנברא ביום ראשון. שאמר ר' יהודה בר סימון: האור שברא הקב"ה ביום ראשון, אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שנסתכל הקב"ה בדורו של אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנזו מהן, שנאמר: "וימנע מרשעים אורם" (איוב לח טו).¹⁵ ולמי גנזו?

ועד סופו, כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול שהן מקולקלין עמד וגנזו מהם". ראה דברינו [המדרש הזה עלה בדינו מן הגולה](#) בפרשת לך לך.

⁹ לפני שנמשך במסענו אחרי האור שנגנז, ובהמשך להסבר המדעי של ידידנו יהושע דגני לעיל, נביא מדרש מופלא זה שלא רק האור נגנז, כי אם גם החושך שצריך "להחשיך יפה". בעת הבריאה היה לא רק אור בראשית מופלא שנגנז, אלא גם חושך תהומי שאיננו מכירים היום – הוא החושך במכות מצרים שעליו נאמר: "וימש חושך" – הוא החושך שצריך היה לברוא אותנו, כנאמר: "יוצר אור ובורא חושך"? היום חושך בעינינו הוא פשוט העדר אור. האם חושך מסתורי זה הוא [המאסה החסרה ביקום](#)? חורים שחורים? נשאר נושא זה למבינים בעניין, אין גם צורך לקשר בין המדרשים והמדע המודרני. די לנו בעצם הרעיון שלא רק האור הבראשיתי נגנז אלא גם החושך הבראשיתי שנמנע מאיתנו. ואם האור הבראשיתי נגנז בגלל הרשעים, אולי החושך הבראשיתי נגנז בגלל שיש למד ווא"וניקים צדיקים בכל דור, ונוצר כאן איזון?

¹⁰ האור ביום הראשון נברא? והלא רק ביום הרביעי נבראו המאורות. גם מדרש זה מתעכב על הבעייתיות של בריאת האור ביום הראשון ויצירת המאורות ביום הרביעי. ותשובתו, כפי שאני כבר יודעים, שביום הראשון נברא האור המיוחד של בראשית והוא נגנז ובמקומו באו המאורות ביום הרביעי. ובאמת, הבעיה איננה רק "האור" שנברא ביום הראשון מול "המאורות", אלא שכתוב כבר ביום הראשון: "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד" (וכן שני וכן שלישי, והרי התחלפות היום והלילה היא חלק מבריאת היום הרביעי! על כרחנו יש לומר שגם בימים בהם האירה האורה הגדולה של הבריאה, היום יום ולילה. ודבר זה צריך עיון נוסף.

¹¹ הצדיקים הם שיזכו ליהנות מ-"כי טוב" של האור הבראשיתי. אימתי?

¹² האור עצמו שמח שנגנז. ראה עניין זה גם בבראשית רבה יב ובאליהו זוטא (איש שלום) פרשה כא: "כיון שראה האור שגנזו שמח גדולה, שנאמר: אור צדיקים ישמח (משלי יג ט)". ראה הפסוק המלא שם: "אור צדיקים יִשְׁמַח וְגַר רְשָׁעִים יִדְעֶךָ". על מה ולמה שמח האור שנגנז? על כך להלן בקומי אורי כי בא אורך.

¹³ כאן יש לנו "הפתעה קטנה". מתברר שהדעה ששמענו עד כאן על האור שנגנז, ביום הראשון, או ביום הרביעי או אולי בכלל במוצאי שבת בראשית הראשונה כפי שנראה להלן, היא שיטת רבי יעקב (ובמקורות אחרים, רבי מאיר). אבל חכמים סבורים שהאור שנברא ביום הראשון הוא האור של השמש של היום ולפיכך נראה שהם חולקים לחלוטין על כל מוטיב גניזת האור. יש דברים אחרים שנגנזו כפי שהארכנו לדון בדברינו [דברים שנגנזו](#) בפרשת תרומה, אבל לא האור. מה אירע ביום הרביעי? ראה פירוש רבינו חננאל על הדף במסכת חגיגה: "ויש תנא חולק על זה ואומר זה האור נתלה ביום רביעי שנאמר יהי מאורות ברקיע השמים. ופירוש יהי אותו האור שנברא ביום ראשון למאורות והן ב' המאורות". אור בראשית הפך להיות אור שני המאורות הגדולים שהאירו והתמקד באור השמש המוכר לנו. ובדור המבול ובדור הפלגה לא אירע שום ליקוי מאורות מסוג זה או אחר. ומה יקרה לעתיד לבוא עפ"י חכמים? יהיה אכן אור גדול יותר כדברי הנביא ישעיהו ואין זה סותר.

¹⁴ מדרש שמות רבה שמאחר למקורות שהבאנו עד כאן ובנוי עליהם, מתייחס בפרשת תרומה, לדברים אחרים שנגנזו בפרט בהקשר למשכן. וכבר הרחבנו כאמור בנושא זה בדברינו [דברים שנגנזו](#) בפרשת תרומה.

¹⁵ ראה (שוב) מדרש אליהו זוטא (איש שלום) פרשה כא: "אור שברא הקב"ה ביום ראשון ... עמד הקב"ה וגנזו ... שעתידין אמות העולם להכעיס לפניו. אמר: לא יזכו אותן הרשעים לשמש באור זה, אבל ישתמשו באור חמה ולבנה, שהן עתידין להיבטל". ומה עם השמש והירח, הרי גם להם סוגדים עובדי האלילים? על כך כבר עונה הגמרא במסכת עבודה זרה פרק ד משנה ז: "שאלו את הזקנים ברומי: אם אין רצונו בעבודה זרה למה אינו מבטלה? אמרו להן: אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו. הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולמו מפני השוטים?" ראו בדומה בבראשית רבה פרשה ח שכאשר משה חושש מה יאמרו המינים על "כצלמנו וכדמותנו", עונה לו הקב"ה: כתוב! (וכל) הרוצה לטעות יטעה". הקב"ה לא מכוון את הבריאה לפי הרשעים, שאם כן – אין עולם. אז מדוע גנזו האור הבראשיתי?

לצדיקים לעתיד לבוא, שנאמר: "וירא אלהים את האור כי טוב" (בראשית א, ד). מהו: "כי טוב"? שהיה אורו נאה לעולם ולא היה מזיק כשמש הזה. והיכן גנזו? בגן עדן, שנאמר: "אור זרוע לצדיק" (תהלים צז יא).¹⁶

בראשית רבה יב ו (יא ב) פרשת בראשית – האורה של שבת

אמר ר' יהודה בר סימון: אותה האורה שנברא בה העולם, אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו, כיון שראה הקב"ה מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור הפלגה שהן מקולקלים עמד וגנזו מהם...¹⁷ רבי לוי בשם רבי נזירא אמר: שלושים ושש שעות שמשה אותה האורה, שתים עשרה של ערב שבת, ושתיים עשרה של ליל שבת, ושתיים עשרה של שבת. כיון שחטא אדם הראשון ביקש לגנוזה. חלק כבוד לשבת, שנאמר: "ויברך אלהים את יום השביעי". ובמה בירכו? באור.¹⁸ כיון ששקעה החמה בלילי שבת, שְׁמֶשֶׁת האורה. התחילו מקלסין להקב"ה... האירה אותה האורה כל היום וכל הלילה. כיון ששקעה חמה במוצאי שבת התחיל החושך ממשמש ובא.¹⁹ באותה שעה נתיירא אדם הראשון, אמר: שמא אותו שכתוב בו "הוא יושף ראש ואתה תשופנו עקב", בא להזדווג לי? ... מה עשה לו הקב"ה? זָמַן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור וברך עליה... דתני דבי רבי ישמעאל: מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת בורא מאורי האש? מפני שהוא תחילת ברייתו.²⁰

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא לו - קומי אורי באורו של משיח

איזה אור שכנסת ישראל מצפה? זה אורו של משיח, שנאמר: "וירא אלהים את האור כי טוב". מלמד שצפה הקב"ה במשיח ובמעשיו קודם שנברא העולם וגנזו למשיחו לדורו תחת כסא הכבוד שלו. אמר השטן: לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אור שנגנז תחת כסא הכבוד שלך למי? אמר לו: למי שהוא עתיד להחזירך ולהכלימך בבושת פנים.²¹

רש"י בראשית פרק א פסוק ד – משום שהיה טוב, הובדל (נגזר)

¹⁶ האור הבראשית היה יותר רך ונעים מאור השמש שלנו: "שהיה אורו נאה לעולם ולא היה מזיק כשמש הזה". ראה פירוש אבן עזרא בראשית א ד הפסוק "ויהי אור": "ולפי דעתי שנראה האור שיהיה יום, ולא כיום השמש זורח רק כיום מעונן. וטעם כי טוב לנולדים באדמה". אור השמש שלנו הוא מזיק! אמנם אמר הנביא: "וְזָרְחָה לְכֶם יְרָאֵי שְׁמֵי שְׁמֶשׁ צְדָקָה וּמִרְפָּא בְּכַנְפֶיהָ וְכוּ" (מלאכי ג כ) ואמרו על כך חכמים: "אין גיהנם לעולם הבא, אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה, צדיקים מתרפאים בה ורשעים נידונים בה" (נדרים ח ע"ב), ובתוספתא מסכת קידושין (ליברמן) פרק ה הלכה יז על הפסוק: וה' ברך את אברהם בכל, דרשו: "זו מרגלית טובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל הרואה אותה מיד נתרפא. משמת אברהם אבינו נטלה המקום ותלאה בגלגל חמה". אבל מדרש שמות רבה עדיין יאמר שהאור הבראשית היה נאה יותר לעולם. האם הוא סותר את אור שבעת הימים הבהוק של הנביא ישעיהו לעיל "שבעתיים כאור שבעת הימים", או שמא מפרש אותו באופן שונה ממה שאנו חושבים?

¹⁷ עד כאן כפי שכבר ראינו בדרשות לעיל, כולל שמחתו של האור עצמו על שהוא נגזר. ובמקבילה בבראשית רבה יא ב: "ברכו באור פניו של אדם, קדשו באור פניו של אדם. לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת, כמו שהוא דומה בשבת". ומכאן המנהג לקדם כל אדם בברכת שבת שלום במאור פנים. ראה שם גם הברכה בנר הפשוט: "ר' אלעזר אומר: ברכו בנר ובי היה המעשה. פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומוצאתי אותו במוצאי שבת דלוק, ולא חסר כלום". ראו דברינו [אבל הנרות לעולם](#) בפרשת בהעלותך שם הצענו שנרות השבת הם ההמשך של נרות המקדש ובהם מתקיימת הבטחת הקב"ה לאהרון (עפ"י המדרש): "אל תתירא, לגדולה מזו אתה מתוקן... הקורבנות, כל זמן שבית המקדש קיים – הם נוהגים. אבל הנרות – לעולם".

¹⁸ החמה שימשה גם ביום שישי וגם בשבת. האור הבראשיתי נוסף על אור החמה (שמשה שנברא ביום הרביעי שוב לא פסק). בליל שבת המשיכה האורה להאיר אחרי שקעה השמש, אך במוצאי שבת חזרה ונגנזה. מכאן נראה חיזוק לשיטת מדרש שמות רבה ופירוש אבן עזרא שהאור הבראשיתי היה אור רך ונעים ומלטף ולא עז ובוהק. אולי בדומה לזוהר הצפוני? אולי כמו בליל ירח מלא? ¹⁹ מדרש זה המבוסס על ירושלמי ברכות ח ה ועבודה זרה א ב לוקח אותנו למחוזות חדשים. האורה שנגנזה ביום הראשון או ברביעי חזרה ביום השבת והאירה לאדם הראשון במשך שלושים ושש שעות! הכל לכבודה של השבת! ראה דברינו [שבחי השבת וברכתה](#) בפרשה זו. וכשכתבה אותה אורה גדולה במוצאי שבת וחשך הלילה על אדם הראשון שגורש בה בעת מגן העדן (השבת רק דחתה את עונש הגירוש), נוצרה האש. ומהאורה הגדולה באנו לברכת "מאורי האש", ומ"ויבדל אלוהים בין האור ובין החושך" וכן "להבדיל בין היום ובין הלילה" באנו לברכת "המבדיל בן אור לחושך", ומ"כי טוב" של בריאת האור ויצירת המאורות באנו ל"שבוע טוב". האם נוכל לומר שהאורה לא נגנזה לגמרי מחיינו ועוד לפני שתחזור ותגיע בימות המשיח ותשרה בגן עדן של הצדיקים, הרי היא באה וחוזרת בכל שבת? "מעין עולם הבא, יום שבת מנוחה". (ויש אומרים: מאין עולם הבא, היינו כל עוד שעדיין לא הגיע העולם הבא, אנחנו כאן ויום שבת היא המנוחה).

²¹ לעיל ראינו מדרשים שהאור שנגנז שמור לצדיקים "לעתיד לבוא", משמע בעולם הבא לאחר העולם הזה. ראה גם מדרש תנחומא נח ג ומשנת רבי אליעזר פרשה יג שהאור הגנוז מצפה בעולם הבא "לעמלי תורה שבעל פה ביום ובלילה שבזכותן העולם עומד" (ראה שם בתנחומא ההבדל המעניין בין פרשה ראשונה של קריאת שמע שאין בה שום הבטחה לשכר ויש בה "בכל מאדך" ובין הפרשה השנייה שיש בה הבטחה לשכר, ולהבדיל בן אור לחושך, ואין בה "בכל מאדך"). אבל פסיקתא רבתי על נבואת הנחמה "קומי אורי" מחזיר את האור הגנוז לעולם הזה, אמנם רק בימות המשיח. ראה הקשר בין נבואת הנחמה "קומי אורי" ובין חזרת האור שנגנז גם באליהו זוטא (איש שלום) פרשה כא בדגש על קיבוץ גלויות: "כיון שראה האור שנגנזו שמח שמחה גדולה... אמר האור לפני הקב"ה: רבש"ע, אעפ"י שנמנעתי מישראל כשרים בעולם הזה, אין אני מצפה אלא לאורך שאתה מביא עלי. ובשעה שאמר הקב"ה לציון: קומי אורי כי בא אורך, אמרה לפניו: רבש"ע, עמוד אתה בראש ואני אחרך... ובמה הוא שמח? בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה". וכבר זכינו להשלים את הדף [קומי אורי כי בא אורך](#) בפרשת כי תבוא.

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל - אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה: ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא.²²

רש"י בראשית פרק א פסוק יד – הבדלת היום והלילה רק לאחר הגניזה

יהי מאורות וגו' - מיום ראשון נבראו, וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע. וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו ...²³ להבדיל בין היום ובין הלילה - משנגנז האור הראשון. אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה.²⁴

רמב"ן בראשית פרק א פסוק יד – מאור בראשית נוצרו שני המאורות הגדולים

להבדיל בין היום ובין הלילה - כתב רש"י, משנגנז האור הראשון, אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחושך זה ביום וזה בלילה. ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים "גניזה" על האור הראשון. אבל לדעתם האור הראשון שמש שלושה ימים, וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו אז ממנו שני המאורות האלה, כמו שאמרו (בראשית רבה יז ה) נִבְּלַת אורה של מעלה גלגל חמה.²⁵ כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות, גנזו לצדיקים לעולם הבא, ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי ואילך.²⁶

ספר הרוקח הלכות ברכות הקדמה

.. מנהגנו ומנהג אבותינו לומר אור חדש על ציון תאיר. ויש בני אדם שאין אומרים. וכן בתשובת הגאון יש שלא לאומרו וטעם שלהם לפי שאין מברכין על האור העתיד. ואני אלעזר אומר כי מנהג אבותינו תורה שלימה היא כי הברכה על המאורות שנבראו מששת ימי בראשית והם חמה ולבנה ואור שגנו הקב"ה לעתיד לבא. וזהו לעושה אורים גדולים: חמה ולבנה ואור גנו בעתיד להאיר לצדיקים לעתיד לבוא, כדכתיב: קומי אורי כי בא אורך ... ואנו מתפללים שנוכה לאורו עם הצדיקים. וחותרם יוצר המאורות. שהוא כמו יצר. וגם יוצר שמתחדשים.²⁷

²² פשט פסוק ד בפרק א בפרשתנו הן בבריאת האור הוא ברור, כפי שרש"י בעצמו מביא בהמשך פירושו שם: "ולפי פשוטו כך פרשהו: ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחושך שיהיו משמשי בערבוביא וקבע לזה תחומי ביום ולזה תחומי בלילה". תחת המילה "טוב" יש אתנחתא, והמילה "ויבדל" שייכת לחצי השני של הפסוק. אבל עדיין "אנו צריכים לדברי אגדה" (אולי "נזקקים", "נדרשים" בלשונונו היום) ורש"י לא מוותר על הפירוש האגדי של הפסוק על בסיס המדרשים שראינו לעיל, גם במחיר סירוס תחביר הפסוק וחיבור "כי טוב" עם "ויבדל" לרצף אחד "כי טוב ויבדל". האור הבראשיתי היה כה טוב שמיד בתחילת ברייתו ראה הקב"ה שאין הוא ראוי לעולם שבו יהיה גם רשע ולפיכך מיד הבדילו, היינו גנזו. כך מסביר ר' עובדיה מברטנורא את דברי רש"י: "וכתב כי טוב קודם גמר מעשה ... שלא היה יכול לכתוב כי טוב אחר ההבדלה ואדרבה ההבדלה ... היתה שנלקחה אור הטוב ההוא מן העולם ונגנז". כך גם בפירוש גור אריה על רש"י זה שאומר: "שדרך הכתוב לכתוב: וירא אלהים כי טוב אחר גמר מעשה, וכאן כתיב: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל, ומשמע שבביל שראה הקב"ה שהוא טוב - "ויבדל", וקשה איך תלה ענין ההבדלה במה שהוא ראה שהוא טוב, ולפיכך אנו צריכים למדרש". אבל מהבנתו של רש"י את דברי האגדה (שצריכים לה) לא ברור מי ומה האיר בימי הבריאה. ואנו עדיין צריכים תשובה לשאלה שמנסרת כל הזמן בין השורות: מדוע מתחשבים ברשעים (הערה 15 לעיל)?

²³ עד כאן הרעיון שהכל נברא בפוטנציאל כבר ביום הראשון ויצא מהכח אל הפועל כל אחד ביומו וזמנו, כפי שמצוי בפירושים ומדרשים אחרים למעשי הבריאה, כולל הגישור בין סיפור הבריאה בפרק (סדרה) ב ופרק (סדרה) א של ספר בראשית.

²⁴ אבל הקטע של "שבעת ימים" לא ברור ונראה כאילו רש"י מתמרן בין שיטת ר' יעקב ושיטת חכמים בגמרא חגיגה לעיל. ואולי הוא מבין שהאורה נגנזה במוצאי שבת כנ"ל ושמשה שבעה ימים ביחד עם המאורות, ולפיכך יש מי שמגיה "ארבעת ימי בראשית" ברש"י. האם בכל ימי הבריאה לא היה בעצם יום ולילה, ערב ובוקר? דברי רש"י כאן, בפרט אם ננסה לחברם לדבריו בפסוק ד לעיל, הביאו את נושאי כליו הנאמנים: הרא"ם וגור אריה לפירושים והסברים שונים. המעוניינים להרחיב יעניינו שם.

²⁵ ראה מדרש זה במקור: "רבי חנינא בר יצחק אמר: ג' נובלות הן: נובלת מיתה - שינה, נובלת נבואה - חלום, נובלת העולם הבא - שבת. רבי אבין מוסיף עוד שתיים: נובלת אורה של מעלה - גלגל חמה, נובלת חכמה של מעלה - תורה". נובלת הוא פרי הבוסר ובאה כאן במובן מושאל של "מְעִין", דוגמא, בזעיר אנפין. ואנו חוזרים לאור של השבת שהוא מעין האורה הבראשיתית.

²⁶ רמב"ן מחזיר אותנו למדרשי בראשית רבה שהבאנו לעיל ולשיטה שהאור הבראשיתי התקיים שלושה ימים ולאחר מכן האציל מאורו לשני המאורות הגדולים (באסטרונומיה של ימינו מוכרות מערכות שמש בהם יש שתי שמשות במרכז). ומסיים שם רמב"ן בפירוש על דרך הסוד: "ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה "עטרת תפארת לעמוסי בטן", תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו, וסוד שני המלכים המשתמשים בכתר אחד, כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים". את סודות רמב"ן לא הבנו, אבל דבריו המזכירים את קידוש לבנה (דווקא המאור הקטן שנאצל בנגזרת שנייה מהאור הבראשיתי), מביאים אותנו למקור הבא והאחרון. ראו גם דברינו שני מלכים בכתר אחד בפרשה זו.

²⁷ נתגלגל הנושא שלנו גם לספרות ההלכה בדיון על ברכת המאורות שאנו אומרים בשחרית, יוצר המאורות ואור חדש על ציון תאיר, על איזה אור ועל אילו מאורות בדיק אנחנו מברכים? שהרי אי אפשר לברך על אור שלעתיד לבוא. אך עפ"י מקור זה, וכן הוא בשולחן ערוך הרב אורח חיים נט ואחרים, אין כל בעיה לברך לא רק על המאורות שאנו צופים בהם ברקיע השמים, אלא גם על האור שנברא ביום הראשון ונגנז, שהוא קיים אי שם ונוכה בו לעתיד לבוא. אולי הוא כבר מתחיל להתגלות בקיבוץ גלויות שזכינו לו בימינו. ולכל אלה נראה שאפשר להוסיף את אור השבת שראינו לעיל שיש בו מעין האור הבראשיתי. ראו שוב "התחילו מקלסין להקב"ה" באורה של שבת בבראשית רבה יב ו לעיל.

שבת בראשית שלום²⁸
וחורף טוב ורטוב
מחלקי המים

מים אחרונים: הם הגשם שאנו מצפים לו בכיליון עיניים שלא יאחר לבוא.

²⁸ שבת פרשת בראשית זו וכן כל שבתות בראשית הבאות עלינו לטובה. בלשון חז"ל כל שבת היא 'שבת בראשית' להבדיל משבתונים ושבתות של המועדים והרגלים. ראה הביטוי 'שביתת הרגל'.